

Ethiek en het verzamelbeleid van anthropologische musea

door Gert Nooter*

Tijdens discussies over de ethische aspecten, verbonden aan de werkzaamheden van medewerkers van volkenkundige musea blijkt steeds weer, dat daarbij twee museale activiteiten op de voorgrond treden:

De presentatie en de verwerving van voorwerpen.

Onder presentatie verstaan we de publicaties van medewerkers in de wetenschappelijke Mededelingen of andere vakbladen, de bijdragen aan Verre Naasten Naderbij, een uitgave van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden, of andere meer populaire tijdschriften, en uiteraard de opstellingen in de openbare verzameling. Het grote publiek komt het meest met deze laatste vorm van presentatie in aanraking. Een deel van dat publiek zal via belangstelling, die werd gewekt in de openbare verzameling eventueel met de andere aangegeven vormen van presentatie in aanraking komen.

De leden van de wetenschappelijke staf houden zich bij de presentatie van een cultuur in het museum vooral bezig met wetenschappelijke en inhoudelijke aspecten. Een goede en moderne presentatie zal zowel informatief als evocatief moeten zijn. De opstelling dient zo te zijn, dat de bezoekers zich in de gepresenteerde cultuur kunnen inleven. Dat gebeurt dan door gespecialiseerde open opstellingen, waarin ook ecologische aspecten zijn verwerkt. In de bij dergelijke opstellingen behorende vitrines kan dan met tekst en voorwerp informatie over de materiële aspecten van een cultuur worden gegeven. Na de oorlog zijn in de meeste Nederlandse musea educatieve diensten ontstaan. Daarin werken mensen, die het publiek begeleiden, en daartoe over speciale informatie-technieken en vormen beschikken. Zij kunnen films en dia's gebruiken waarmee snel informatie over een cultuur kan worden gegeven. Er bestaat de tendens om aan de evocatieve aspecten grote aandacht te besteden. Tijdens z.g. projectdagen krijgen leerlingen van scholen op een aantal opeenvolgende dagen de gelegenheid zich intensief met een bepaalde cultuur bezig te houden. De materiële kant van een cultuur speelt bij de presentatie niet meer een zo grote rol. Soms worden dergelijke projectdagen afgesloten met een rollenspel. Alle, of een aantal, deelnemers van de groep beelden in een rollenspel een aan de betrokken samenleving ontleende gebeurtenis of situatie uit. Daarbij wordt dan vaak gebruik gemaakt van in het museum aanwezige kleding. Met behulp van deze kleding en andere attributen wordt getracht een imitatie te geven van een leefsituatie in een niet-europese cultuur.

Als leden van educatieve diensten op de depôts van onze musea rondlopen om te zoeken naar materiaal, dat ze voor hun educatieve werk kunnen gebruiken vinden zij zelden wat zij zoeken. Met een masker waarvan alleen bekend is, dat het uit Afrika komt doe je inderdaad niet zoveel. Ook de schier

* Met medewerking van A. B. Avé, T. J. Brassier, Giljam Dusée, S. Kooyman, Th. J. J. Leyenaar, P. H. Pott, A. H. N. Verwey, G. D. van Wengen.

eindeloze bundels speren en pijlen uit alle windstreken vormen meestal niet het geëigende materiaal om Europeanen begrip bij te brengen voor andere mensen levend in andere situaties.

Er is een toenemende mate behoefte aan voorwerpen waaraan het z.g. 'leven van alle dag' van een cultuur gedemonstreerd kan worden. In die behoefte wordt voorzien door die conservatoren van het museum, die in niet-europese gebieden anthropologisch onderzoek doen en daarbij ook voorwerpen verzamelen, of die tijdens z.g. verzamelreizen voorwerpen voor het museum aankopen. Wij zullen ons in dit artikel in het bijzonder bezig houden met de ethische aspecten verbonden aan de verwerving van voorwerpen voor volkenkundige musea. Vooral in die gevallen waarin een onderzoek wordt gecombineerd met het verzamelen van voorwerpen, is de kans groot, dat de onderzoeker/verzamelaar lang genoeg in een gebied verblijft om de materiële en sociale implicaties van zijn aankopen te overzien. Tijdens een langdurig verblijf is het in bepaalde gevallen ook mogelijk ongunstige gevolgen van een aankoop te vermijden, b.v. door aan degene van wie een voorwerp wordt aangekocht te vragen of hij/zij nog zo een voorwerp wil maken.

Bij het verzamelen van voorwerpen kunnen we wat betreft de consequenties van de aankopen een zevental mogelijkheden onderscheiden:

1 — de aankoop is disruptief; er worden voorwerpen aangekocht, die binnen de samenleving van betekenis zijn, maar niet op korte termijn kunnen worden vervangen; in de zomer aangekochte kajaks van Inuit (Eskimos) in de winter aangekochte Inuit hondesleden;

2 — de aankoop is vervangend; de onderzoeker/verzamelaar heeft nagegaan wie bepaalde voorwerpen maakt; hij verzoekt de maker zo een voorwerp nieuw te maken, en stelt dan eventueel voor aan de gebruiker nieuw tegen gebruikt te ruilen; deze mogelijkheid heb ik tijdens veldwerk op Oost-Groenland benut t.a.v. o.a. harpoenpunten, vrouwenmesjes;

3 — de aankoop leidt tot (versnelde) verandering; het aangekochte voorwerp wordt door de eigenaar niet opnieuw gemaakt, maar voor het geld, dat hij ontvangt koopt hij een ander (moderner geïmporteerd) voorwerp, dat voor hetzelfde doel kan worden gebruikt; een dubbelboot in Polynesië wordt vervangen door een boot met buitenboordmotor; een mondboor in Groenland wordt vervangen door een hand- of elektrische boor;

4 — de aankoop is conserverend; de voorwerpen worden door een museum aangekocht, maar blijven ter beschikking van de oorspronkelijke eigenaars op momenten, dat zij die voorwerpen nodig hebben; deze mogelijkheid wordt toegepast o.a. door Museum of Man te Canada met betrekking tot heilige bundels van Indianen;

5 — de aankoop betreft voorwerpen, die na gebruik geen verdere functie meer vervullen; voorwerpen gemaakt voor een specifieke gelegenheid, zoals een mbitoro (ceremoniële paal) van Mimika op Nieuw-Guinea; maskers ge-

maakt voor het Mitârtutfeest op 6 januari op Oost-Groenland (Nooter, 1970: 54-69); het verdwijnen van dergelijke voorwerpen heeft geen consequenties voor het dagelijkse leven;

6 — de aankoop betreft voorwerpen die niet meer worden gebruikt; er zijn soms in een cultuur voorwerpen, die niet meer worden gebruikt, omdat de werkzaamheden, die er mee worden verricht niet meer plaats vinden; dat geldt b.v. voor maskers of beelden, benodigd voor in onbruik geraakte rituelen, stenen bijlen na de import van ijzer, en tot het gebied van de archeologie behorende voorwerpen;

7 — de aankoop betreft voorwerpen, die (al of niet naar traditioneel model) werden gemaakt voor verkoop buiten de samenleving.

Iedere onderzoeker/verzamelaar zal met een aantal van de zeven genoemde aspecten bij zijn aankopen te maken krijgen. Ik hoop, dat de onder 1 genoemde disruptieve werking nooit of bijna nooit zal voorkomen. Het zijn waarschijnlijk vooral de activiteiten van antiquairs en dealers, of de activiteiten van door hen uitgezonden mensen, die onder 1 gerangschikt moeten worden. Als het museum dergelijke voorwerpen dan toch koopt, maakt men zich, zij het op indirecte wijze, toch schuldig aan laakbare praktijken.

Omdat ik zelf tot nu toe alleen onderzoek deed, en verzamelde in arctische gebieden, te weten Oost- en West-Groenland en Baffinland, heb ik een aantal van mijn collega's en een oud-collega van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden gevraagd een korte beschrijving te geven, van een aankoop-situatie. Het voordeel is, dat de voorbeelden daardoor wat gevarieerder kunnen zijn.

Het bleek niet mogelijk om illustraties van alle zeven hierboven genoemde mogelijkheden te geven. Opvallend is, dat de meeste voorbeelden te maken hebben met punt 1: de aankoop is disruptief. Maar dan wel in die zin dat er niet werd gekocht, omdat de betrokken collega geen duidelijk disruptieve aankoop wilde doen.

Voorbeeld 1 (Pott)

In Lahul (het zgn. Indische Tibet, N.W. India nabij de grens met Kashmir) dragen getrouwde vrouwen bij een donkere kleding een typerend hoofdersiersel, bestaande uit twee eiergrote barnstenen kralen tegen het voorhoofd boven de slapen, met een reeks zilveren kettinkjes verbonden en bevestigd aan een zilveren schijf ter grootte van een theeschoteltje in de vorm van een lotusbloem tegen het achterhoofd gedragen. Deze hoofdersiersels zijn typisch familiebezit en vergelijkbaar met het gouden oorijzer in onze eigen maatschappij een 150 jaar geleden ten plattelande.

In 1952 werd bij de openlegging van dit gebied (d.w.z. de aanleg van betere wegen) het bedrag van de belastingen aanzienlijk verhoogd. Bij een studiereis

in dat jaar door dit gebied werden herhaaldelijk door vrouwen dergelijke hoofdversierselen te koop aangeboden voor bedragen rond de Rs. 50,—, om daardoor de hogere belastingen te kunnen betalen. Zij zouden echter — gezien het materiaal: barnsteen — nimmer in staat zijn geweest dergelijke stukken door gelijkwaardige te vervangen en daardoor sociaal prestige verliezen. Dit was reden niet op dergelijke aanbiedingen in te gaan.

In het door Pott gegeven voorbeeld bestond het alternatief voor het verkrijgen van geld in het verrichten van weinig aantrekkelijk en langdurig werk aan wegen aanleg en dergelijke openbare werken, om daarmee aan de fiscale verplichtingen te kunnen voldoen. De sieraden werden gebruikt en vervulden een directe (status) functie; zij hoorden dus niet onder mogelijkheid nr. 6. Een externe factor bracht de mensen er toe de sieraden te koop aan te bieden. Het met een eventuele aankoop verkregen geld zou hoogstens indirect-openlegging van het gebied via belastinggelden — aan de verkopers ten goede zijn gekomen.

Voorbeeld 2 (Leyenaar)

Na frenetiek speurwerk hadden wij in Februari 1970 in het zuidelijke gedeelte van de Mexicaanse deelstaat Sinaloa het 'oude' Mexicaanse balspel ontdekt (zien spelen), althans een moderne vorm hiervan, Ulama geheten. Bij dit spel werpt de speler met zijn heup een ca. 3 kilo zware massief rubber bal. Grote behendigheid is hiervoor een vereiste daar verkeerd opvangen van de bal, b.v. in de maagstreek levensgevaarlijk kan zijn.

Invloed van 'baseball' gecombineerd met schaarste van het materiaal rubber waarvan dus de bal gemaakt wordt, had het aantal spelers sterk doen afnemen. Herhaaldelijk waren wij dan ook in vlekken geweest waar tot voor kort nog Ulama gespeeld was maar bij gebrek aan een rubberbal dit spel niet meer beoefend kon worden. Toen wij dan ook eindelijk een dorpje hadden gevonden waarvan de 'comisario' in het bezit van een rubberbal was, zagen wij, uit museaal oogpunt met droevig hart, af van de vraag of wij tot aankoop van de massief rubberbal konden overgaan omdat dan zeker de toch al zo schaars aanwezige mogelijkheid tot Ulama spelen opnieuw gereduceerd zou worden.

Als de bal wel zou zijn aangekocht, zou het zowel disruptief als veranderend (nr. 3) hebben gewerkt, omdat we aan kunnen nemen, dat de neiging om base-ball te spelen door het ontbreken van de voor het 'ulama' spel noodzakelijke bal zou zijn versterkt.

Voorbeeld 3 (Kooijman)

In het kader van een — onder de auspiciën van de South Pacific Commission in de jaren 1953—1954 uitgevoerd — bevolkingsonderzoek onder de Marind-

Anim van Zuid Nieuw-Guinea werden, voor het verkrijgen van de voor dit onderzoek benodigde demografische gegevens, alle Marind dorpen bezocht voor een persoonlijke ondervraging van de bewoners, met name op het gebied van de huwelijksvruchtbaarheid. Het onderzoeksteam waarvan ik deel uitmaakte, kon in verband hiermee telkens maar enkele dagen achtereen in elk dorp verblijven.

Voor de observatie van cultureel relevant gebeurlijkheden en activiteiten was ik dan ook aangewezen op wat zich net toevallig gedurende ons verblijf afspeelde. Zo maakte ik op 1-8-1953 in het dorp Keiburse een vispartij mee in het riviertje de Tauram. Alle mensen van het dorp namen eraan deel. Bovenstrooms had men het water in beroering gebracht zodat het modderig en troebel geworden was. (Misschien ook was er met visvergif gewerkt, maar aangezien dat officieel verboden was, werd daarover niet gepraat). In ieder geval kwamen de waterdieren verdoofd en versuft aandrijven en werden met grote schepnetten (*kipa*) gevangen. Dit gebeuren werd door mij fotografisch vastgelegd. Ter completering van de fotodocumentatie had ik graag een *kipa* meegenomen. Ik zag echter van pogingen tot verwerving af omdat alle *kipa* in gebruik waren. Verder zou het, ook na de vispartij, niet zo eenvoudig zijn een *kipa* te verwerven, zo verzekerde mij het dorpshoofd. Hij zou echter zijn best doen de mensen te overreden er een voor mij te maken.

Toen ik, een paar weken later, weer in Merauke, de afdelingshoofdplaats terug was, ontmoette ik daar het dorpshoofd van Keiburse. Hij had een *kipa* voor me meegebracht, nieuw gemaakt en nog niet gebruikt en . . . qua grootte maar 1/3 tot 1/4 van het formaat van de schepnetten waarmee de mensen werken. Overigens, een aankoop die ethnografisch verantwoord was. Het stuk staat nu opgesteld in de openbare verzameling van het museum en geeft, samen met de foto, een goed beeld van het voorwerp in kwestie.

In het voorbeeld van Kooyman komt duidelijk tot uiting, dat de duur van zijn verblijf van invloed was op de mogelijkheid tot aankoop. Hij nam genoegen met een 'model', omdat hij anders niet alleen een proces zou hebben verstoord, maar waarschijnlijk door aankoop van een net de vangst had beïnvloed.

Voorbeeld 4 en 5 (Dusée)

In dit verhaal wil ik een kort verslag doen van een paar ervaringen van mijzelf bij de Ait Morrhad (Berbers) van Ksar el-Khorbat in Zuid-Marokko. Ik was daar een aantal maanden in 1969. Ik verbleef met mijn vrouw als gast van Moha Chami, een der ouderen uit de fractie der Ait Youb. Deze fractie is één der grootste, dus tamelijk invloedrijk. Het onderzoek bij de Ait Morrhad was vooral op materiële cultuur gericht, dus het verkrijgen van de cultuurproducten speelt een rol. Tijdens het verblijf in het dorp, bleek echter, dat

men overal slechts strikt het nodige van bezat, dus elke aanschaf betekende ontvreemding en aantasting van de samenleving. Het gevolg was, dat ik mij vooral richtte op de mogelijkheid om dat te verzamelen wat wel verkrijgbaar was, met als gevolg daarvan het uitzoeken hoe men aan de gebruiksvoorwerpen kwam. Snel bleek, dat een groot deel van de materiële verworvenheden van de Ait Morrhad op de weekmarkt verkregen werd. Deze markt werd dus door mij bezocht, vergezeld door mijn vrouw, die in deze periode door henna roodgekleurde handpalmen had. Dit wordt door vrouwen in het dorp gedaan als een soort opschik. Samen met haar kocht ik enige voor de verzameling nuttige gebruiksvoorwerpen. Opvallend hierbij was, dat zodra men haar handpalmen zag, men lager vroeg dan tevoren, voorts wilde men weten waar wij woonden, antwoordde ik dan el-Khorbat, dan werd tevreden gemompeld, dat wij uit de streek waren en onze aankopen werden goedkoop. Bovendien kochten wij nuttige zaken voor het dagelijks leven. Moeilijker werd het, toen ik op een keer een paar van auto-band gemaakte wateremmers wilde aanschaffen. Deze aankoop werd in het geheel niet vertrouwd. Ik was namelijk niet in het bezit van een eigen waterput, noch had ik enige waterrechten, er was dus geen enkele reden om wateremmers te kopen. De enige manier om wel aan deze emmers te komen was een paar zinken emmers aan te schaffen en deze te ruilen tegen autoband-emmers, de behoefte aan zinken emmers is tamelijk groot, omdat ze beter zijn maar ze zijn ook duurder. Ik liet toen de autoband-emmers verdwijnen in mijn onderkomen en de zaak was opgelost. Ik had natuurlijk op een andere markt best deze auto-band emmers kunnen kopen, maar ik liet de mensen bewust weten wat ik deed.

In de beide voorbeelden van Dusée blijkt dat de participerende onderzoekstechniek van invloed was op de prijs die het museum voor voorwerpen moest betalen. Zijn aankopen waren niet disruptief, omdat hij kocht in een marktsituatie waarin een beperkte groep specialisten voorwerpen maakt, die door anderen gebruikt worden.

Het zou mooi zijn, als ik in dit overzicht uitsluitend voorbeelden zou kunnen geven, van situaties waarin museumanthropologen beseften, dat zij beter konden nalaten iets te kopen. Maar dat zou natuurlijk niet stroken met de werkelijkheid. Hoewel ik van mening ben, dat lieden die kajaks van de Inuit aankopen, tijdens het zomerseizoen, veroordeeld dienen te worden, zal ik hieronder verantwoorden hoe ik in de zomer van 1970 toch een kajak aankocht.

Voorbeeld 6

In Juni 1970 arriveerde ik voor de derde maal in Tiniteqilâq op Oost-Groenland. Omdat ik in deze nederzetting in voorgaande jaren vrij lang onderzoek had gedaan kende ik de 204 inwoners goed.

Vrij kort na onze aankomst kwam een jonge jager Boas Boasen (6.8.1939)

naar mij toe en vroeg of ik zijn kajak wilde kopen. Hij vertelde, dat hij sinds enige tijd twee kajaks had, omdat zijn vader een nieuwe voor hem had gebouwd. De oude kajak dateerde van 1959 en was wat kleiner dan de meeste kajaks. Tijdens ons gesprek bleek, dat Boas zelf in de nieuwe kajak voer, en zijn oude had uitgeleend aan Apapagei Larsen. Apapagei was zijn kajak kwijt geraakt, toen die tijdens een zeer zware storm in februari was weggevaaid. Op basis van deze informatie zei ik tegen Boas, dat ik natuurlijk niet zijn kajak wilde kopen, omdat daardoor een andere jager, Apapagei, zonder kajak, en dus zonder eten, zou komen te zitten. Terwijl ik dit zei, voerde ik een vreemd, op mijn normen gebaseerd, element in. Boas was beslist geheel vrij om de kajak van Apapagei terug te vragen en aan mij te verkopen, hetgeen hij ondubbelzinnig in het bijzijn van andere jagers liet blijken. De botsing tussen het normbesef van Boas (vrijheid van handelen met zijn eigendom) en het mijne (geen vrijheid voor een duidelijk disruptieve aankoop) werd op onverwachte wijze opgelost. In augustus voer één van de zoons van Apapagei in zijn kajak op de Sermilikfjord op grote afstand van Tiniteqilâq. Tussen het ijs zag hij een kajak zonder mens er in. Hij voer er heen, en zag meteen, dat het de kajak van zijn vader was. De kajak was na te zijn weggewaaid heel gebleven en dreef bijna onbeschadigd rond. De kajak werd op sleeptouw genomen en naar de nederzetting gevaren, waar de aanvankelijke paniek (een lege boot betekent een ongekomen jager) bij de toeschouwers snel omsloeg in verbazing en vreugde. Enige dagen later kwam Boas opnieuw bij me en vroeg me of ik, nu de kajak van Apapagei teruggevonden was, zijn oude boot nog wilde kopen.

Dat heb ik gedaan.

De situatie waarbij de onderzoeker/verzamelaar vervangende aankopen (mogelijkheid nr. 2) doet is dunkt mij de meest ideale. Om dergelijke aankopen te kunnen doen is een redelijk lang verblijf en een redelijke kennis van de sociale structuur vereist. Maar dan is het ook mogelijk een zeer uitgebreide informatie bij de voorwerpen te verzamelen. Tijdens mijn verblijf op Oost-Groenland heb ik zeer veel onderwerpen op basis van vervanging verzameld. Als men vraagt om een vrouwenmesje of een harpoenpunt te maken ontstaat bovendien de gelegenheid het maakproces te volgen, te beschrijven, en fotografisch vast te leggen. De informatie die zo ontstaat verschilt aanzienlijk van informaties in de trant van 'Masker, (Congo, Afrika)'. Als een op deze manier verzameld voorwerp in het museum wordt opgesteld, worden er foto's van het maakproces en van het gebruik van het betrokken voorwerp bij geplaatst. Dat maakt de kans, dat de bezoekers iets meer van de gepresenteerde cultuur gaan begrijpen wel groter. Een gevaar van vervangende aankopen is, dat mensen te veel tijd aan de vervaardiging van voorwerpen gaan besteden, op een moment dat ze zouden moeten jagen of zaaien of oogsten. Om weer

een aan de arctic ontleend voorbeeld te geven: de bouw van een kajak of slee is een langdurige zaak. Maar als men lang in een nederzetting werkt weet men als onderzoeker welke kajak, of welke slee nodig vervangen zou moeten worden. Als aan die eigenaars gevraagd wordt een nieuw exemplaar te maken, met de voorwaarde, dat het oude zal worden verzameld en het nieuwe kan worden gebruikt, dan lijkt het probleem van de tijdroof wel enigszins opgelost. Een betrekkelijk recent verschijnsel in anthropologische musea zijn de z.g. conserverende aankopen, waarvan hieronder een voorbeeld volgt:

Voorbeeld 7 (Brasser)

Als teken van lidmaatschap krijgen vrouwen bij de Zwartvoet Indianen, als zij in de Matokiks (een vrouwengenootschap) geïnitieerd worden, een bundel waarin hun sacrale uitrusting is opgeborgen. Zij dragen de bundels tijdens de jaarlijkse rituelen van dit genootschap. De bundels hebben deze vrouwen eigenlijk in onderpand, want als de vrouwen op hoge leeftijd uit het genootschap treden worden de bundels doorgegeven aan hun opvolgsters, die dan geïnitieerd worden. De bundels zijn dus ook erg oud. Onlangs werd mij, terwijl ik tijdens veldwerk kampeerde, door een vrouw zo een bundel te koop aangeboden. Zij had geld nodig, omdat haar man zijn auto had stuk gereden. Ik weigerde te kopen. Teleurgesteld verliet de vrouw mijn tent. Een paar dagen later stopte ik bij een benzinepomp langs de weg naar het reservaat waar de Zwartvoet vrouw vandaan kwam. Tijdens het tanken werden mij delen van de bundel, die ik kort te voren geweigerd had, te koop aangeboden door de pompbediende. Nadat de vrouw mij had verlaten was ze via de benzinepomp teruggereden. Daar had zij haar bundel verkocht. De pompbediende had de bundel geopend en verkocht de inhoud aan passerende toeristen. Er waren al tal van onderdelen verdwenen, en die zijn dan ook voorgoed verdwenen. Voor mij en mijn collega's is dit wel een les geweest. Als mensen in moeilijkheden zitten, dan blijken zij hun dingen te verkopen, vaak ver onder de prijs, die wij er voor betaald zouden hebben. Een gevolg van dit en soortgelijke voorvallen is, dat de belangrijke musea van Canada nu alle voorwerpen, hoe sacraal ook, accepteren. Wij betalen de prijs, die de Indianen er voor willen hebben, en vaak nog meer, als wij menen, dat dat redelijk is. Maar wij zorgen er voor, dat de Indianen weten waar de stukken blijven, en dat zij, als zij ze nodig hebben voor hun rituelen, ze uit onze magazijnen kunnen halen. En dit gebeurt op grote schaal. Bij ons in Ottawa komen jaarlijks priesters van de Irokezen naar ons museum om daar de 'false'face' maskers ritueel te voeden. Wij hebben bundels, medicijnpijp bundels, die jaarlijks terug keren naar het Westen, om daar in rituelen dienst te doen. In het provinciaal museum van Alberta zijn een aantal bundels, eveneens gekocht van Indianen, waarvoor de conservatoren geïnitieerd werden, waardoor ze dus ook ritueel het recht verkregen deze bundels te openen en te hanteren. Alle

bij het ritueel horende liederen zijn op de band opgenomen. Jaarlijks keren deze bundels op verzoek van de Indianen terug met de volkenkundigen die in het ritueel ook een functie bekleden. Ik ben er nooit op uit ergens de laatste bundel op een reservaat te kopen, maar als er één wordt aangeboden, en als ik weet, dat dat niet is om een paar liter sterke drank te kopen, dan koop ik. Wij weten n.l. uit ervaring, dat als een Indiaan een bundel te koop aanbiedt hij echt om geld zit te springen.

In feite geloof ik, dat wij in onze samenleving in Europa ook zo een proces hebben gehad — enkele eeuwen geleden misschien — waarbij veel voorwerpen, ook erfstukken, uit de burgerfamilies zijn verdwenen. De reden tot verkoop was louter een kwestie van voedsel en kleding. Het zijn de voorwerpen, die wij nu bewonderen in Historische musea en bij antiquairs. (Brasser, T. J. voorheen Rijksmuseum voor Volkenkunde; thans Museum of Man, Canada).

Het is duidelijk, dat de afstanden tussen Nederland en de gebieden waaruit de voorwerpen in onze anthropologische musea vandaan komen voor ons deze 'conserverende aankopen' onmogelijk maken. Met deze vorm van aankopen, wordt overigens een veel gehoord verwijt aan ons museummensen over afgeladen zolders vol voorwerpen waar niemand meer iets mee doet, wel enigszins ondervangen. Hoewel ook in dit geval het verschil tussen arm en rijk toch weer de basis van de transacties blijkt te zijn. Er is in de activiteiten van de onderzoeker/verzamelaar misschien minder sprake van wetenschappelijk éénrichtingverkeer, van academisch kolonialisme. (zie hiervoor Hommes, 1969: 153, 154; Muijzenberg, 1970: 177, 178).

Hij zal immers de voorwerpen die hij koopt betalen, en zolang hij geen disruptieve aankopen doet, kan hij de gevolgen van zijn aankopen wel enigszins voorzien. Daar staat tegenover een duidelijk paternalisme.

Voorbeeld 8 (Avé)

De gemeenschappelijke expeditie naar Thailand, 1971-'72, van 4 etnografische musea in Nederland, had tot taak het verzamelen van voorwerpen, het maken van foto's en een film, over 'present-day life in Thailand'. Onze activiteiten richtten zich op landbouw en visserij, het religieuze leven, ambachten, levende kunst, en het gezinsleven.

Het is duidelijk dat we weinig te maken hadden met ethische problemen: het grootste deel van onze aankoop bestond uit gebruiksvoorwerpen die nog steeds worden gemaakt. Enkele landbouwwerktuigen zoals met de hand voort te bewegen rijstmolens en voet-rijststampers, raken in onbruik. Die wilde men zelfs met graagte kwijt, daar ze anders toch weggegooid zouden worden. Religieuze voorwerpen in de *wat's* (tempelcomplexen) waar het volk aan gehecht was, konden niet worden verkocht zonder toestemming van de dorpsbevolking.

Een *wat* wordt namelijk door één of meerdere dorpen onderhouden. Merkten wij van onze kant een zekere gehechtheid, dan staakten wij natuurlijk verdere pogingen tot aankoop.

Het was voor mij een geheel andere situatie dan in de 60-er jaren in Kalimantan (Borneo) waar ik o.a. inkopen deed voor het museum in Djakarta. Daar kwam ik als Indonesiër onder Indonesiërs. Wanneer de Dajaks hoorden dat hun cultuur en hun geschiedenis bekend zouden worden gemaakt aan de andere bevolkingsgroepen in Indonesië, brachten ze vaak voorwerpen waar ze aan gehecht waren. Men was er op gesteld de eigen cultuur uit te dragen. Ik heb toen dikwijls waardevolle voorwerpen moeten weigeren omdat ik er niet zeker van was dat ze in het Djakarta museum op de juiste wijze zouden worden gewaardeerd. Ik raadde hun dan aan om die voorwerpen te verkopen of te schenken aan het op te richten regionale museum (het plan was toen om een cultureel centrum in iedere regio op te zetten met een museum als kern). Van de regionale musea is weinig gekomen. Integendeel, nu worden uit Kalimantan niet alleen duizenden boomstammen maar ook een groot aantal buitengewoon waardevolle etnografica weggesleept door particuliere personen, voor de handel. Hier zijn bijzettingskisten bij, dodenpalen en ziekteverende demonen, in hout uitgesneden, traditionele koppesnellerszwaarden, maskers, enz. Hiervan komt maar een klein deel in musea; het merendeel wordt bezit van particuliere 'kunstliefhebbers'. En daar zijn de dragers van de betreffende culturen niet mee geholpen.

In het laatste voorbeeld van Avé blijkt zijn weigering om aan te kopen niet alleen gebaseerd op de vrees waardevolle voorwerpen uit een gebied weg te halen, maar ook op de onzekerheid over de waardering van die voorwerpen in het museum te Djakarta. Ook deze vorm van paternalisme is ontleend aan een voor de Dajaks vreemd normbesef. Men kan zich afvragen of het zin heeft aan een andere cultuur vreemde ethische normen op te dringen. De onderzoeker/verzamelaar raakt, zeker als hij een techniek van participerende observatie toepast, ook in een moeilijke situatie. Als onderzoeker zal hij willen participeren, maar als verzamelaar raakt hij bekneld tussen zijn wil tot participatie en zijn ethisch normenstelsel. Doordat zelfs de meest afgelegen gebieden makkelijker toegankelijk raken, wordt de kans ook groter dat lieden van het type 'ik kom, zie, koop en verdwijnt' doen wat jezelf steeds hebt vermeden.

Rivière adviseert toeristen in Suriname:

'Do not try to force an Indian to sell you something. Normally they are willing to do so but it should be remembered that whereas an item is a souvenir for you it may be a necessity for him. (Rivière, 1966: 118).

Voorbeeld 9

Ruim twee jaar lang bood een mij erg bevriende jager in Tiniteqilâq mij zijn kajak te koop aan. Ik wilde niet kopen, omdat ik wist, dat hy geen baardrob-
huiden voor een nieuwe kajak bezat en er evenmin via zijn verwanten aan kon komen. In augustus 1970 kwamen twee Zweedse leden van een geolo-
gische expeditie bij toeval langs Tiniteqilâq. In het uur, dat zij er waren koch-
ten zij de kajak.

In hetzelfde jaar sloeg een expeditie van Italiaanse bergbeklimmers zijn kamp op op korte afstand van Tiniteqilâq. De leden van deze expeditie bleken grage kopers van letterlijk alles wat mensen uit Tiniteqilâq ze per boot gingen aanbieden. De prijzen die de Italianen betaalden lagen voor onze begrippen buitengewoon hoog. Op een dag vroeg een jager mij, of ik hem met mijn boot naar het Italiaanse kamp wilde brengen. Toen we de boot afduwden vroeg ik hem wat hij onder zijn anorak had zitten. Het was het feestcostuum (een kostbaar met bont en kralen versierd pak) van zijn dochter Asta. Hij had het mij al vele malen aangeboden. Maar zulke costuums zijn vrij schaars en zijn alleen te vinden in gezinnen van de meer dan middelmatige jagers. Er zat bovendien nog een kleiner zusje achter Asta, die het pakje later zeker zou dragen. Dit soort overwegingen hadden mij er eerder van afgehouden het costuum te kopen. Maar nu zou ik in mijn boot de verkoop aan een andere, niet voor een museum werkende koper, mogelijk maken. Ik betaalde de exorbitante prijs die de Italianen ook betaald zouden hebben, en we wendden de steven van de boot om samen op jacht te gaan.

Sinds enige jaren is de discussie over ethiek en anthropologie in volle gang, zoals dit nummer en artikelen in andere tijdschriften b.v. Jorgensen, 1971 in *Current Anthropology* laten zien.

Binnen het anthropologisch museum is deze discussie relatief vroeg op gang gekomen, zoals blijkt uit Pott, 66, 67, 68, 69, 70, 71. Vanuit die discussie lijkt het voorspelbaar, dat medewerkers van het museum in de toekomst steeds minder geneigd zullen zijn het museumbezit door aankopen bij dealers te vergroten. Enerzijds omdat het besef is doorgedrongen, dat alleen met in het veld, door vakmensen verzamelde, collecties de mogelijkheid bestaat om Europeanen kennis te laten maken met enkele essenties van niet-europese culturen, maar anderzijds, omdat de kans dat men als heler zou gaan fungeren door bij dealers te kopen erg groot is. De meest ideale aankoopssituatie lijkt die te zijn, waarbij de aangekochte voorwerpen worden vervangen door nieuwe. In de meeste gevallen zal daardoor ook een kwaliteitsverbetering van de uitrusting ontstaan. Deze redenering gaat wel op voor de technische aspecten van een cultuur (een nieuwe slee, boot, wagen etc. tegen een oude), maar niet voor de sacrale.

Wat in bijna elke aankoopssituatie blijft, is het verschil tussen rijk en arm. Het

is de rijkdom van de westerse cultuur, die het mogelijk maakt, dat wij verzamelen en onderzoek doen. We moeten ons afvragen, in hoeverre het door ons ingestelde éénrichtingverkeer kan worden omgebogen. Als aan onderzoekers/verzamelaars ook eisen van bekwaamheid van andere dan wetenschappelijke aard (b.v. technisch) zouden worden gesteld, zou het contact tussen een cultuur en de onderzoeker meer profijt kunnen opleveren dan alleen het verzamelen van wetenschappelijke gegevens en voorwerpen in ruil voor geld. (zie hierover Pott, te versch. 1973).

Literatuur

Hommes, E. W., Marginaal, *Sociologische Gids*, 1969, pp. 153, 154.

Jorgenson, Joseph, G., On Ethics and Anthropology, *Current Anthropology*, 1971, pp. 321-334.

Muijzenberg, O. D. van den, Marginaal, *Sociologische Gids*, 1970, pp. 177-178.

Nooter, G. W., Mitártut, een Groenlands winterfeest, *Verre Naasten Naderbij*, jrg. 4, nr. 2, pp. 54-69.

Pott, P. H., Verslagen der Rijksverzamelingen van geschiedenis en kunst, (Rijksmuseum voor Volkenkunde), 1966 t/m 1971, en te versch. 1973.

Rivière, Peter, G., A Policy for the Trio Indians of Surinam, *Nieuwe West-Indische Gids*, jrg. 45, no. 2-3, pp. 95-120, 1966.